

Det danske Smør.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 27. November 1902.

Af

Konsulent **B. Bøggild.**

Indledning.

I de senere Aar har Værdien af Danmarks samlede Indførsel og Udførsel været i stærk Stigning. I meget høj Grad har Smørret bidraget hertil, og denne ene Artikel har mere end nogen anden forøget Værdien, særlig af Landets Eksport, og derved foranlediget, at Udlandets Opmærksomhed er bleven henledet paa det danske Mælkeribrug*). — Jeg skal efter Opfordring søge i korte Træk at gøre Rede for Udviklingen af Produktionen af det danske Smør og dets Betydning for hele Landets Økonomi og Omsætning.

For blot 50 Aar siden var Smørproduktionen kun af underordnet Betydning her i Danmark. I de fleste Landbrug blev der vel tilvirket en Del Smør, men det var som Regel kun til Husholdningsbrug, eller det, der kunde undværes fra egen Husholdning, blev solgt i

---

*) Smørekseptens Værdi beløber sig nu aarlig til c. 160 Mill. Kr., medens Udførselen ialt kun har Værdi af 400 Mill., saaledes at Smøreksepten udgør 40 pCt. af Værdien af Landets Udførsel.

Det danske Smør.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 27. November 1902.

Af

Konsulent **B. Bøggild.**

Indledning.

I de senere Aar har Værdien af Danmarks samlede Indførsel og Udførsel været i stærk Stigning. I meget høj Grad har Smørret bidraget hertil, og denne ene Artikel har mere end nogen anden forøget Værdien, særlig af Landets Eksport, og derved foranlediget, at Udlandets Opmærksomhed er bleven henledet paa det danske Mælkeribrug*). — Jeg skal efter Opfordring søge i korte Træk at gøre Rede for Udviklingen af Produktionen af det danske Smør og dets Betydning for hele Landets Økonomi og Omsætning.

For blot 50 Aar siden var Smørproduktionen kun af underordnet Betydning her i Danmark. I de fleste Landbrug blev der vel tilvirket en Del Smør, men det var som Regel kun til Husholdningsbrug, eller det, der kunde undværes fra egen Husholdning, blev solgt i

---

*) Smørekseptens Værdi beløber sig nu aarlig til c. 160 Mill. Kr., medens Udførselen ialt kun har Værdi af 400 Mill., saaledes at Smøreksepten udgør 40 pCt. af Værdien af Landets Udførsel.

nærmeste Købstad. Hos det store Flertal af mindre Landbrugere var Antallet af Køer ofte mindre end Antallet af Heste, og dertil kom, at de forhaandenværende Malkekøer kun bleve kummerlig ernærede og som Regel ikke gav synderlig Mælk undtagen om Sommeren og Efteraaret, idet de vare saa afmagrede, naar de om Foraaret kom ud paa Græs og fik kælvet, at det varede længe, inden de kom til Kræfter og bleve i Stand til at give mere Mælk, end hvad Kalvene kunde drikke. Mælken blev opsiet i smaa Lurfade, der som Regel stilledes paa Hylder under Loftet i Bondens Stue, hvor hele Familjen baade sov og spiste, hvor Høns og Gæs ofte havde deres Reder, hvor alt Slags Arbejde blev foretaget, hvor der kun var Mands Højde til Loftet, og hvor Vinduerne som Regel ikke vare til at lukke op. Kærningen blev udført i smaa Haandkærner og mislykkedes ofte, fordi der blev samlet for længe paa Fløden og denne var bleven bitter i Stedet for sur. Smørret var meget uensartet og ofte urent og ildesmagende.

Paa de større Gaarde blev der i mange Egne af Landet holdt Stude, og hvor man var gaet over til at holde Køer, var det endnu kun undtagelsesvis, at der om Vinteren ved Siden af Halm og Hø blev opfodret lidt hjemmeavlet Sæd. Fodring med Rodfrugter, Klid og Oljekager var næppe kendt af Navn og var ganske uden Betydning. Mælken blev opsiet i Træbøtter eller Jærnfade, der opstilledes paa Gulvet i den store Mælkekælder, hvor man søgte at gennemføre den størst mulige Renlighed. Gulvet var af Sten eller Cement, der var højt til Loftet, der var anbragt store Vinduer imod Nord, og for god Ventilation blev der

sørget ved talrige Lemme saavel nede ved Jorden som oppe ved Loftet. Om Vinteren blev der i Tilfælde af Frost fyret i en stor Kakkelovn. Her stod Mælken til Flødeafsætning i 36—40 Timer, efter som Varmen i Lokalet og Mælkens Holdbarhed forandrede sig, idet Skumningen altid maatte foretages, medens Mælken endnu var saa sød, at den var fuldt anvendelig saavel til Kogning i Husholdningen som til Fremstilling af Skummetmælksost. Kærningen blev udført ved Hestekraft, som Regel hver Dag, ogsaa om Vinteren, idet man blandede Sødmælk i Fløden for at faa Kærnen passende fuld. Smørret blev ikke vadsket, men blev slaaet saa længe mod Smørtrugets Side, til det var fuldstændig befriet for Kærnemælk. Det blev stærkt saltet, og det var som Regel godt og kraftigt Smør, der var meget holdbart. Største Delen af Aarets Produktion, som ikke fandt Anvendelse hjemme paa Egnen, blev slaaet i Fustager af Bøgetræ paa c. 40 Kg. og solgtes samlet i Oktober Maaned til Smørhandlere, som sendte det til Norge eller over Kiel eller Hamborg til England. — Mælkeforbruget til 1 Kg. Smør var meget vekslende og kan næppe sættes lavere end 28—34 Liter.

I England var det danske Smør den Gang en ukendt eller ringeagtet Vare. Herregaardssmørret, der kom over Kiel eller Hamborg, blev anset for at være tysk eller holstensk, og endnu for faa Aar siden kunde man høre ældre engelske Smørhandlere kalde en Drittel dansk Smør »a Kiel«. Og Bøndersmørret, der jo kun fremkom i smaa, uregelmæssige Partier, kaldtes med Foragt »Mastesmør« og angives mest at have været brugt til Smørelse for Maskiner og

Faar, idet man medens Ulden endnu stod i høj Pris baade i Skotland og England anvendte billigt Smør, blandet med Tjære, til Indgnidning af Faarene for at ødelægge Utøjet og fremme Uldens Vækst.

Rationelt Arbejde til det danske Mælkeribrugs Fremme paabegyndtes først 1860 af den grundige Videnskabsmand, nu afdøde Professor ved Landbohøjskolen Th. R. Segelcke. Han indførte Brugen af Termometer og Vejning af Mælken og Fløden, hvorhos han lærte Producenterne at føre nøjagtige Optegnelser over Varmegraderne og Regnskaber over Mælken, Fløden og Smørret, saaledes at man hver Dag kunde være i Stand til nøjagtig at angive, hvor mange Pd. Mælk der var medgaaet til 1 Pd. Smør.

Det skyldes ogsaa Professor Segelcke, at man 1868 paa enkelte danske Herregaarde begyndte at indrette Vandmælkerier, hvor Flødeafsætningen kunde foregaa i høje cylindriske Blikspande, der bleve stillede i Bassiner, hvorigennem der lededes Kildevand. Senere blev det mere almindeligt at indrette Ismælkerier, hvor de cylindriske Spande stillede i Bassiner eller Trækar med stillestaaende Vand og en stor Mængde knust Is, saaledes at Mælken blev hurtigt og stærkt afkølet og derved kunde faa Tid til at afsætte sin Fløde. Fordelen var i Sammenligning med Brugen af Bøtterne, at Mælken i Vand- og Isbassinerne holdt sig fuldstændig sød i flere Dage og var udmærket god saavel til Husholdningsbrug som til Ostelavning, hvorhos man ikke behøvede saa store Lokaler og kunde udføre Arbejdet til regelmæssige Tider paa Dagen, medens man i Bøttemælkerierne ofte maatte arbejde om Natten, fordi Mælken vilde blive sur.

Tabel I.
Gennemsnit af Kapitelstakster i Kr. og Øre.

Aar	Rug pr. Td.	Byg pr. Td.	Havre pr. Td.	Hvede pr. Td.	Smør pr. Pd.	Flæsk pr. Pd.	Honning pr. Pot
1846—50...	8,75	6,63	4,51	13,47	0,38	0,27	0,44
1851—55...	14,62	9,86	6,40	19,01	0,50	0,34	0,44
1856—60...	11,18	9,66	6,36	15,88	0,60	0,37	0,49
1861—65...	11,51	8,59	5,84	15,36	0,59	0,38	0,56
1866—70...	14,13	11,52	7,60	19,51	0,70	0,48	0,59
1871—75...	14,32	12,48	8,24	20,07	0,83	0,52	0,63
1876—80...	13,21	11,88	7,85	17,88	0,85	0,53	0,70
1881—85...	11,86	10,56	7,52	14,85	0,90	0,55	0,77
1886—90...	9,88	9,56	6,88	12,63	0,89	0,47	0,79
1891—95...	10,11	9,30	7,11	11,37	0,94	0,48	0,90
1895—1900.	9,92	9,41	6,92	11,67	0,95	0,44	0,92

Ovenstaaende Tabel I over Gennemsnittet af Kapitelstaksterne giver et Billede af Prissvingningerne fra 1846 indtil Aarhundredets Slutning, idet det dog maa erindres, at Kapitelstaksterne ikke ere Gennemsnittet af Aarspriserne, men af Priserne i nogle Efteraars- og Vintermaaneder, den Tid af Aaret nemlig, paa hvilken Tienden skulde erlægges, og for Smørrets Vedkommende altsaa saaledes, at de som Regel forholdsvis lave Sommerpriser er ladt ude af Betragtning. Af denne Tabel fremgaar det, at vil man sammenligne Priserne f. Eks. paa Smør og Rug, skulde der i Aarene 1846—50 23 Pd. Smør, 1871—75 derimod 17,3 Pd. og 1895—1900 kun 10,4 Pd. til for at erstatte Værdien af 1 Td. Rug.

Sædpriserne vare vel i Hovedsagen stigende indtil Aarene 1871—75, men Smørpriserne steg meget mere, og de fleste Herregaarde fik Smørret betalt langt over Kapitelstaksten, saaledes at de med god Fordel ved

Siden af Kornsalget udvidede og forbedrede Smørproduktionen; men med det store Flertal af mindre Landbrug gik Udviklingen kun langsomt. — Professor Segelcke søgte vel paa mange Maader at faa Bondestanden med i Udviklingen, og Fru Hanne Nielsen paa Havarthigaard og mange af hendes Elever afgave Eksempler paa, at der meget vel kunde fremstilles fint Smør omkring i Bøndergaardene, men det store Flertal kunde ikke komme med. De kunde ikke opnaa Herregaardssmørrets Pris, og Fordringerne til Lokaler, Redskaber og faglig Dygtighed vare forholdsvis vanskelige at fyldestgøre i de mange smaa Hjem.

Det var blandt andet vanskeligt at faa Isen opbevaret, saaledes at man altid havde nok af den hele Aaret igennem, og derfor blev Docent Fjord 1874 opfordret til at anstille Forsøg angaaende Isens Indsamling og Opbevaring. Snart kom Forsøgene tillige til at omfatte Benyttelsen af Is i Mælkerierne, Sammenligning mellem Mælkespande af forskellig Størrelse og Form, Sammenligning mellem murede Bassiner og løse Trækar m. m. Og end mere Betydning fik Forsøgene, da de 1878 ogsaa kom til at omfatte Benyttelsen af de da opfundne Centrifuger til Mælkens Skumning. Ved talrige sammenlignende Forsøg paavistes det, at Mælkeforbruget til et Kg. Smør var mindre ved Skumning med Centrifuge end ved Benyttelsen af Is eller Bøttesystemet, hvortil kom, at det viste sig meget let ved Hjælp af Centrifuge at renskumme Mælk, der var sammenbragt én Gang om Dagen fra mange forskellige Landbrug, medens saadan transporteret og kold Mælk kun meget ufuldstændig afsætter Fløden ved Behandling efter Bøtte- eller Issystemet.

Centrifugemælkeriernes Oprettelse.

Saa snart Centrifugens store Betydning saaledes var konstateret, opstod der paa mange Steder omkring i Landet Fællesmælkerier, hvorved forstaas Mælkerier, der ejes og drives af en enkelt Mand eller et Aktieselskab, som køber Mælk af Omegnens Landmænd. Allerede 1863 var der vel blevet oprettet et Fællesmælkeri i Marslev paa Fyn og senere nogle faa i andre Egne af Landet, men de havde kun ringe Betydning, saalænge de arbejdede alene med Bøtter eller Mælkekærning, og Forholdene forandrede sig ikke meget, selv om man paa enkelte Fællesmælkerier indrettede sig efter Vand- eller Issystemet. Væsentlig Forandring indtraadte først efter 1880, da Centrifugen viste sig praktisk brugbar. Meget hurtig oprettede man da i de fleste Egne af Landet Fællesmælkerier, dels saadanne, som byggedes nye, specielt for at behandle sammenbragt Mælk, og dels saaledes at allerede bestaaende Herregaardsmælkerier købte Mælk fra Omegnen.

Det viste sig, at Mælkeforbruget til 1 Kg. Smør som Regel gennemsnitlig kun var 26—28 Kg., hvor man forstod at arbejde med Centrifugerne, men ofte var den modtagne Mælk ikke god, og den centrifugerede Mælk viste sig mange Steder meget utilfredsstillende saavel til Husholdningsbrug som til Produktion af Ost. Docent Fjord tog derfor fat paa at anstille Forsøg over, hvorledes Mælken skal behandles, for at den centrifugerede Mælk kan blive god og holdbar. Han konstruerede et Apparat til Pasteurisering af Centrifugemælken, og han angav et Apparat og en Metode for Undersøgelsen af sød Mælks Fedme, der oprindeligt

kun var bestemt til at sikre Mælkerierne mod Bedragerier ved Mælkens Levering; men allerede 1886 blev dette System indført paa flere Mælkerier ved Mælkens Betaling i Forhold til dens Fedme.

Docent Fjord anstillede ogsaa sammenlignende Forsøg angaaende Centrifugemælkens Anvendelighed til Fodring af Kalve og Grise, og senere anstillede han talrige og meget omfattende Forsøg angaaende økonomisk Fodring af saavel Malkekør som Slagterisvin. Resultatet af alle disse Forsøg, der bleve anstillede ude paa Gaarde og Mælkerier i forskellige Egne af Landet, vandt hurtig almindelig Tillid saavel hos store som smaa Landbrugere. Mærkværdig hurtig udbredtes gennem Landbrugspressen og Foredrag i Landboforeningerne Kendskab til de nye Arbejdsmaader, saaledes at mange Folk bleve opmærksomme paa, hvilke Fejl der bleve begaaede paa Fællesmælkerierne og Aarsagerne til at mange af disse gave store Tab. Man saa, at Fællesmejeristen ofte hurtig kom til at mangle Driftskapital, at Bygninger og Maskiner ofte vare for smaa og uhensigtsmæssige, at Ostesalget kun gav lille Indtægt, at Svinene bleve syge og utrivelige paa Grund af daarlig Plads, ensidig Fodring og Mangel paa Strøelse, og at Mælkeforbruget til 1 Pund Smør mange Steder blev større og større, fordi den fedeste Mælk blev holdt hjemme til Husholdningsbrug, eller der blev taget »lidt til Kaffe« oven af Spandene, eller disse ikke bleve helt tømte for Skyll vandet, inden Mælken kom i dem.

Alle disse Fejl søgte man at undgaa paa Andelsmælkerierne, der oprettedes af Bønderne seiv og bleve drevne for deres Regning. Det første Andels-

mælkeri, der tjente som Mønster for mange andre, blev oprettet 1882 i det vestlige Jylland. Bønderne laante mod fælles Garanti den fornødne Anlægskapital, og Driftskapitalen kommer saa at sige af sig selv. Mælken køres sammen hver Morgen, og Skumning og Kærning foregaar paa Mælkeriet, hvorefter Centrifugemælk og Kærnemælk tages tilbage til Hjemmene for at anvendes i Husholdningerne og til Foder for Kalve og Svin. Osteproduktion drives kun, forsaavidt det skønnes at være fordelagtigt. Der er intet Svinehold paa Mælkeriet, idet Vallen ligesom det øvrige Affald udnyttes bedst ved at fordeles til de mange Hjem. Hver Maaned faas en a Conto-Udbetaling for den leverede Mælk, og ved Aarets Slutning fordeles Overskuddet, naar alle Driftsudgifter til Arbejds løn, Kul m. m. ere dækkede.

I Begyndelsen blev der ganske vist endog fra de mest kyndige Mælkerifolk set med Mistillid paa Andelsmælkerierne. Der blev sagt, at Fællesmælkerierne gik til Grunde formedelst Snyderi, og at Andelsmælkerierne vilde gaa samme Vej formedelst Kævleri, og mange mente, at det var rent galt at tage Mælken bort fra Hjemmene, nu da der igennem mange Aar var arbejdet hen til at oplære Bøndernes Døtre og Hustruer til at være dygtige Mejersker. Hver Bondekone skulde kærne Smør, og alle disse Smaapartier skulde et Par Gange om Ugen leveres til Pakkerier, hvor Smørret skulde sorteres, omæltes og pakkes til Eksport. Saadanne Smørpakkerier bleve drevne en Del Aar i ret stor Udstækning i flere Egne af Jylland, men Bønderne fik for lidt Smør ud af Mælken, de havde megen Ulejlighed med Arbejdet, og de fik en for lille Pris for

Smørret. Endog mange dygtige Bønder manglede meget i at faa samme Udbytte af Mælken som Herregaardene. For den enkelte mindre Jordbruger var det for dyrt at indrette gode Lokaler og anskaffe kostbare Maskiner, — derfor sluttede de sig sammen for at naa Idealet, at komme paa Højde med Herregaardene.

Det var forholdsvis mærkværdig hurtigt, at Andelsmælkerierne bredte sig til alle Landets Egne, men der mangler desværre Oplysninger om, hvormange Andelsmælkerier der have været i Virksomhed f. Eks. ved Begyndelsen af hvert Aar. Vanskelighederne ved at faa nøjagtige Oplysninger frem i saa Henseende, skyldes i væsentlig Grad, at nogle Mennesker ikke skelne mellem Andelsmælkerier, Fællesmælkerier og Aktiemælkerier, og dernæst at det for nogle Mælkeriers Vedkommende kun er en Skønssag, om de maa kaldes Andelsmælkerier eller kan siges at være Fællesmælkerier, hvis Forhold kun i visse Henseender ere blevne ændrede eller paavirkede af Sammenslutninger eller Andelstanker indenfor Leverandørernes Kreds. — Nogle Andelsmælkerier ere opstaaede ligefrem ved Overtagelse af ældre Fællesmælkerier, og i de senere Aar ere endelig enkelte Andelsmælkerier overgaaede til en Driftsform, der foranlediger, at de undertiden kaldes Fællesmælkerier, idet de ere »bortforpagtede«, medens Interessentskabet lige fuldt bestaar, og samtlige Andelshavere have beholdt den karakteristiske Leveringspligt, saaledes at Forpagteren er sikker paa at beholde al Mælken, saa længe han opfylder sine Forpligtelser.

Særlig blev der bygget mange Andelsmælkerier i Aarene 1887—89. Af hosstaaende Tabel II over An-

Tabel II.

Anlægsaar for Mælkerierne i Landdistrikterne.

Anlægsaar	Antal Mælkerier	Procent
For 1880.....	30	2,7
1880.....	3	} 1,0
1881.....	8	
1882.....	15	1,3
1883.....	24	2,1
1884.....	41	3,6
1885.....	55	4,9
1886.....	83	7,3
1887.....	168	14,8
1888.....	251	22,1
1889.....	103	9,1
1890.....	79	7,0
1891.....	28	2,5
1892.....	56	4,9
1893.....	69	6,1
1894.....	41	3,6
1895.....	27	2,4
1896.....	40	3,5
1897 (5 Maaneder) ..	12	1,1
	1133	100,0
Uangivet.....	12	
Ialt...	1145	

lægsaarene for de ved Industritællingen i 1897 i Virksomhed værende Mælkerier fremgaar det, at Bevægelsen med Oprettelsen af Dampcentrifugemælkerier begyndte at brede sig 1884, kulminerede 1888, var stærkt aftagende 1891, men dog senere er vedbleven at have en ret kendelig Betydning. — Her i denne Tabel er der imidlertid ikke sondret mellem Fælles- og Andelsmælkerier; men den, der er kendt med Forholdene, vil vide, at det Landet over har været almindeligt, at Fællesmælkerier ere gaaede til Grunde, medens Andelsmælke-

rierne have faaet forøget Tilslutning. Og særlig i de senere Aar ere mange smaa Fællesmælkerier og Herregaardsmælkerier blevne nedlagte, saaledes at det samlede Antal af Mælkerier her i Landet har været nedadgaaende, samtidig med at Mælkeribruget og ikke mindst Smørproduktionen har været i stadig Frømgang.

I tredje Udgave af »Dansk Mejeristforening«s Mælkerifortegnelse, der er sluttet 1. Juli 1898, angives Navn og Adresse paa 1013 Andelsmælkerier, 260 Fællesmælkerier og 271 Herregaardsmælkerier, men i Indberetningen til Landbrugsministeriet om Kontrollen med Mælkens Pasteurisering for Finansaaret 1901—02 angives der den 1. April at være 1087 Andelsmælkerier, 122 Fællesmælkerier samt kun 30 Herregaardsmælkerier under Kontrol.

Smørekspporten og Smørrets Kvalitet

er i de senere Aar gaaet ganske overordentlig stærkt fremad, og dette skyldes i væsentlig Grad Andelsmælkerierne. Tidligere var Smørret fra de mange smaa Landbrug for uensartet og simpelt til at eksporteres i den Tilstand, hvori det forlod Producenternes Hænder. Andelsmælkeriernes Smør blev straks paa Produktionsstedet slaaet i Dritler og hver Uge sendt til Eksportøren, der købte hele Produktionen, udover hvad der blev brugt hjemme blandt Andelshaverne. Mængden af »Bøndersmør« aftog snart i betydelig Grad. Torvehandel med Smør hørte næsten ganske op, og Høkere og særlige Smørbutiker forsynede sig efterhaanden fortrinsvis med billigere Smør fra Sverige, Finland, Rusland eller Sibirien, hvorhos Forbruget af Margarine blev

almindeligt saa vel i Byerne som paa Landet, om end ikke alle Steder i lige stor Udstrækning.

Tabel III.
Danmarks Ind- og Udførsel af Smør
i Millioner Pund.

Aar	Indførsel	Udførsel	Overskuds- udførsel
1865—69 gennemsnitlig..	1,06	9,85	8,79
1870—74 — ..	3,66	20,71	17,05
1875—79 — ..	4,94	26,32	21,38
1880—84 — ..	6,91	29,14	22,23
1885—89 — ..	10,79	50,65	39,86
1890—94 — ..	25,37	97,48	72,21
1895—99 — ..	33,32	132,00	98,68
1900.....	42,37	153,10	110,73
1901.....	48,56	170,52	121,96
1902, første Halvaar	24,25	92,43	68,18

Af ovenstaaende Tabel III ses, i hvilken Grad saa vel Indførselen som Udførselen af Smør er stegen. I Vand- og Ismælkeriernes Tid var der en betydelig Vækst i Overskudsudførselen, der bestod af Herregaardssmør ved Siden af noget ompakket Bøndersmør. Derefter var der kun ringe Stigning, nærmest Stilstand, i Centrifugernes første Aar (1880—84), men saa begyndte Andelsmælkerierne at faa Betydning, og derefter steg Overskudsudførselen i Løbet af 10 Aar til mere end det tredobbelte og i 16 Aar til det femdobbelte, og den er fremdeles i stærk Stigning.

Det skyldes Andelsmælkerierne, hvortil alle de smaa Landbrugere sluttede sig, at Smørret af Mælken fra de mange smaa Kohold blev en ensartet og god Eksportvare. Og Andelsmælkerierne ere derfor i væsentlig Grad blevne Aarsag til, saa vel at Margarine-

forbruget er steget til nu at være over 40 Millioner Pund om Aaret, som at Importen af billigt Smør er bleven en betydelig Indtægtskilde for mange Handelsfolk. Nu kan det nemlig betale sig for de danske Producenter at lade det danske Smør straks blive eksporteret i frisk Tilstand og selv bruge Margarine eller billigere Smør.

Vil man søge at faa Rede paa, hvilken Indflydelse Andelsmælkerierne have haft paa Smørprisen, maa det straks bemærkes, at det er umuligt at have nogen begrundet Mening om, hvorledes Prisen vilde have været paa f. Eks. det bedste danske Eksportsmør, hvis Andelsmælkerierne ikke havde været. Men det kan være af Interesse at se, hvorledes Prisforholdet har forandret sig mellem Herregaardssmør og Smørret af Mælken fra de mange smaa Kohold. — Det maa erindres, at ved Oprettelsen af de første Andelsmælkerier var Idealet at komme paa Højde med Herregaardene.

Som paalideligt Materiale til Bedømmelse af Prisen paa Herregaardssmør kan det anføres, at Kaptajn Schroll ved det fynske Delegeretmøde 14. Novbr. 1896 meddelte Oplysninger fra et Antal fynske Herregaarde om, hvad Priserne havde været paa de forskellige Produkter i Aarene 1881—96, og derved viste det sig, at Gennemsnitsprisen paa fynsk Herregaardssmør udgjorde pr. 100 P d.:

1881—85	108.38 Kr.
1886—90	94.66 —
1891—95	94.05 —
1894—95	84.05 —
1895—96	85.38 —

Efter disse Tal at dømme finder man ved Sammenligning af 1881—85 med 1895—96 en Nedgang i Smørprisen af 21,2 pCt., medens det tilsvarende Tal for Hvede var 39, for Rug 37, for Byg 26 og for Havre 25; men bemærkes maa det straks, at 1881—85 opnaaede Herregaardene de højeste betalte Priser, hvorimod de ingenlunde naaede de højeste Priser i 1895—96; thi da fik mange Andelsmælkerier 90—91 Øre, altsaa 5—6 Øre mere end Herregaardenes Gennemsnitspris.

Ser man dernæst hen til, hvad de smaa Mælkeproducenter fik for deres Smør i 1881—85, finder man, at ifølge »Ugeskrift for Landmænd« udgjorde Gennemsnitsprisen pr. 100 Pund:

	Eksport- smør	Ordinært Smør
1881.....	120 Kr.	88 Kr.
1882.....	118 ¹ / ₂ —	88 ¹ / ₅ —
1883.....	112 —	80 —
1884.....	109 —	80 —
1885.....	100 ¹ / ₂ —	72 —
1881—85....	112 —	81 ³ / ₅ —

Medens Gennemsnittet af Ugeskriftets ugentlige Noteringer i dette Tidsrum for Eksportsmør var 112, var den for ordinært Smør kun 81³/₅, og Priserne paa sjællandsk Prangersmør vare endnu 10—20 Kr. lavere. — Hvad Ugeskriftet kalder »Eksportsmør« var nærmest »Herregaardssmør«, og hvad der kaldes »ordinært Smør« var almindeligt »Bøndersmør«, som var den Vare, der brugtes i de fleste Købstadshusholdninger.

At Ugeskriftets Gennemsnitspris bliver 112, medens Gennemsnittet for de fynske Herregaarde er 108,38,

kan hidrøre fra, at i Ugeskriftet gælder Aarets 52 Uger lige meget, medens Herregaardene havde mindre Smør, naar det var dyrest, og mere i Foraars- og Sommermaanederne. — De anførte Tal er formentlig nok til at godtgøre, at medens Herregaardssmør, som af Kap- tajn Schroll paavist, er dalet 21,2 pCt. i Salgsprisen, saa er det lykkedes for Hovedmængden af det danske Smørs Vedkommende at indføre en saadan Kvalitetsforbedring, at der endog kan blive Tale om en Prisstigning af en halv Snes pCt. i det omhandlede Tidsrum, 1881—96.

Og hvad Aarene efter 1896 angaar, saa er Andels- mælkeriernes Smør kommen til at staa endnu gunstigere i Sammenligning med Herregaardenes. De bedste af disse kan vel altid hævde deres Plads, men de fleste have haft ondt ved at opnaa en god Smørpris, dels fordi det er forholdsvis smaa Produktioner, og dels fordi Kvaliteten ikke tilfredsstiller Nutidens Fordringer i Retning af Finhed og Ensartethed, hvorimod det store Flertal af Andelsmælkerier nu efterhaanden er naaet frem til at levere et ensartet og fint Produkt, der Aaret rundt opnaar højeste Pris. — Man har derfor, særlig i de senere Aar, set mange Herregaardsmælkerier blive nedlagte, og de faa, der vedblivende holdes i Drift, kan som Regel opnaa bedre Priser for deres Smør ved at sælge det til Forbrug her hjemme end ved at sælge det til Eksport.

Kvaliteten og Ensartetheden af Andelsmælkeriernes Smør er gaaet frem, efterhaanden som Mejeristerne, hvis Uddannelse i Begyndelsen lod meget tilbage at ønske, i Aarenes Løb ere blevne mere dygtige og erfarne Fagmænd, men de rent tekniske Fremskridt

paa Mælkerierne have ogsaa været af afgørende Betydning. Lokaler, Maskiner og Apparater ere blevne forbedrede. Flødens Pasteurisering og Forplantning af Syrekulturer benyttes nu overalt. Mælken behandles bedre i Hjemmene; der gøres gode Fremskridt i Retning af bedre Malkning og mere formaalstjenlig Fodring af Køerne, og der er baade paa Mælkerierne og hjemme hos Andelshaverne vakt en glædelig Lyst og Interesse for at afhjælpe indtrædende Mangler og Fejl og gøre yderligere Fremskridt.

Det danske Smør paa det engelske Marked.

Vil man dernæst se, hvorledes det nu stiller sig med Salget af det danske Smør, viser det sig, at den langt overvejende Mængde Aar efter Aar afsættes i England, nemlig c. 95 pCt. Der var en Tid for 20—25 Aar siden, da man troede, at Udførselen af Smør i hermetisk Pakning til oversøiske Lande vilde udvikle sig til noget betydeligt, men denne Eksport, der iøvrigt væsentligst foregaar over Hamborg og London, beløber sig kun til 3—4 Millioner Pund om Aaret.

Udførselen til England begyndte allerede at udvikle sig straks efter Krigen, da et skotsk Rederi paa Foranledning af det Kgl. danske Landhusholdningsselskab 1865 satte en regelmæssig ugentlig Dampskibsfart i Gang mellem København og Leith. Derefter dannede der sig flere private Dampskibsselskaber, og senere tog det forenede Dampskibsselskab fat. — I Begyndelsen gik Smørret fortrinsvis til Skotland og Nordengland, og det tog Tid at vinde Kunder for det ukendte eller ringeagtede danske Smør. Men efterhaanden som Mængden og Kvaliteten udviklede sig, tiltrak Varerne sig ogsaa

Publikums Opmærksomhed. I Aaret 1879 tilkendtes der en dansk Herregaard den højeste Anerkendelse for saltet Smør ved en international Udstilling i London, hvor Professor Segelcke paa det Kgl. danske Landhusholdningsselskabs Vegne varetog de danske Udstilleres Interesse, og dansk Herregaardssmør blev efterhaanden en ret anset Vare, ikke alene paa det skotske og nordengelske Marked, men ogsaa i alle sydengelske Byer.

En Tid lang er vel nok en Del dansk Smør bleven solgt i de engelske Butiker under Betegnelsen Dorset eller andre engelske Stednavne; men Forholdet har dog for længe siden udviklet sig til, at dansk Smør er en Artikel, som mange Forretninger reklamere med, og som uden Tvivl sælges af mange Detaillister uden Fortjeneste — alene for at trække Kunder til de andre Varer. Dansk Smør er nu overalt i England anset for at være et ensartet og godt Produkt. Smørret fra Danmark betales med den højeste aarlige Gennemsnits-

Tabel IV.
Udførselen af Smør fra Danmark
i Millioner Pund.

Landbrugs- aar	Dansk Smør	Fremmed Smør			Ialt
		Told- berigtiget	Transi- teret	Til- sammen	
1895—96.....	103,4	15,9	3,1	19,0	122,4
1896—97.....	103,0	20,3	4,8	25,1	128,1
1897—98.....	118,8	20,1	4,1	24,2	143,0
1898—99.....	123,7	16,1	4,5	20,6	144,3
1899—1900...	121,6	22,0	6,0	28,0	149,6
1900—1901...	128,8	28,4	8,4	36,8	165,6

pris, som noget Land opnaar, og det er kun det allerbedste engelske og en lille Del af det franske Smør, der betales højere end Hovedparten af det danske Smør. Det er derfor ganske naturligt, at danske Producenter længe have ønsket at faa de danske Mælkeriers Smør forsynet med et særligt Varemærke, idet der i mange andre Lande laves Smør efter dansk Mønster, og da tilmed, som det fremgaar af Tabel IV, mere end en Femtedel af det Smør, der nu udføres fra Danmark og særlig fra København, slet ikke er dansk, men svensk, finsk og russisk.

Selv om Afskiberen i København ikke i mindste Maade mærker Smørret som dansk, saa kan jo den engelske Importør let komme til at »forveksle« de forskellige Kvaliteter, som han modtager i samme Sending, naar alt Smørret er pakket ens og kun mærket med nogle Bogstaver paa Laaget, der jo let kan ombyttes. I flere Aar kunde man ikke blive enig om, hvorledes Sagen skulde gribes an, men nu er der formentlig truffet den efter Omstændighederne bedst mulige Ordning, idet man jo ikke vil lægge nogensomhelst Hindring i Vejen for den københavnske Smørhandels sunde og naturlige Udvikling.

»Danske Mejeriers Smørmærkeforening« traadte i Virksomhed Sommeren 1901 med det specielle Formaal at faa alt dansk Smør mærket med det af et af Foreningens Medlemmer indregistrerede Varemærke, 4 sammenslyngede Lurer, som indbrændes paa langs af en Stave i hver Drittel, saaledes at Mærket kun meget vanskelig lader sig fjærne. Inden Udgangen af 1901 havde Foreningen en Tilslutning af 625 Mælkerier, og nu er Tilslutningen stegen til over 1000 af Landets c. 1200 Mælkerier, saaledes at snart alt dansk Smør, der eksporteres, bliver mærket med Lurmærket, idet der jo altid er en Del Mælkerier, hvis Smør sælges til Hjemmeforbrug og ikke til Eksport.

Tabel V.
Englands Indførsel af Smør, i Tusinder Cwts.
(1 Cwt. = 101,6 Pd. dansk).

Fra	1896	1897	1898	1899	1900	1901
Rusland.....					210	378
Sverige.....	329	299	295	245	196	180
Danmark.....	1229	1335	1465	1430	1486	1597
Tyskland.....	108	51	41	37	36	27
Holland.....	234	279	209	385	283	294
Frankrig.....	468	448	417	354	322	312
N. S. Wales.....	8	24	34	44	81	60
Victoria.....	155	169	124	212	265	186
New Zeeland.....	56	77	70	112	164	167
Kanada.....	88	109	157	250	139	216
Forenede Stater.....	141	154	67	159	56	150
Andre Lande.....	226	272	270	262	141	131
I alt...	3042	3217	3149	3490	3379	3698

I Tabel V ses, fra hvilke Lande England faar sin Tilførsel af Smør, og at denne synes at være i ret

jævn Stigning. Her maa det bemærkes, at Danmark er det eneste Land i Evropa, hvorfra Smørmængden er stærkt stigende. Det ser ud til, at det vil blive asiatisk Rusland, Australien og Amerika, der fremtidig vil være de Lande, som sammen med Danmark skal forsyne England med Smør.

England har hidtil villig taget imod alt det danske Smør og betalt det med en god Pris. — Tilførselen af Smør fra Danmark i 1901 angives alene at have haft en Værdi af næsten 9 Millioner £ (8,950,497 £), medens Værdien af f. Eks. hele Englands Osteindførsel kun er c. 6 Mill. £ om Aaret. Den Mening kan man ofte høre fremsat, at vi Danske ikke bør holde os saa udelukkende til Smørret, men at vi ogsaa bør se at producere Ost til Eksport, hvorved vore Fremtidsudsigter skulde forbedres. Jeg maa her benytte Lejligheden til imod denne Anskuelse at indvende, at saalænge Holland og Kanada vedblive at levere Ost til de nu i mange Aar almindelige, forholdsvis lave Priser, vil det ikke kunne betale sig for danske Mælkerier at producere Ost for det engelske Marked. Og dernæst maa man ikke overse, at vor Smørproduktion er saa stor, at den ikke vilde blive i kendelig Grad formindsket, selv om der her blev lavet saa meget Ost, at det engelske Marked vilde blive overfyldt. Man maa lægge Mærke til, at hvert Pund eksporteret Smør hidrører fra en Mælkemængde, der kunde give 2—3 Pd. Ost, og at Englands Indførsel af Ost i sin Helhed ingenlunde har været stigende i de senere Aar.

Smørproduktionens Betydning for Landbrugets Udvikling.

Hvorledes vilde det have set ud for de danske Bønder, hvis Andelsmælkerierne med Nutidens Smørproduktion ikke var kommen? Hvor mange Steder vilde der have været Armod og Elendighed, og hvor mange Hjem vilde være blevne opløste, hvor der nu er, om ikke Rigdom og Glæde, saa dog Frodighed og Velvære? Ja, disse Spørgsmaal kan ikke besvares hverken med matematisk Nøjagtighed eller til fuldkommen Tilfredsstillelse for alle interesserede Parter, thi der er ikke mange paalidelige Tal at holde sig til, og det er endnu med meget forskellige Øjne, at der ses paa Andelsbevægelsen, hvad den har bragt, og hvad den endnu staar i Begreb med at bringe i Retning af Udvikling og Fremskridt. Det er jo saaledes, at der altid er nogle Mennesker, der har Interesse af at bevare de bestaaende Forhold uforandrede, — og det gamle Ord: »Den enes Død, den andens Brød« kan synes haardt og hensynsløst, men er dog bestandig betegnende for de virkelige Forhold.

Det er ofte blevet sagt i de forløbne Aar, at Andelsmælkerierne have haft ikke alene en økonomisk, men ogsaa en opdragende og social Betydning for et stort Antal, særlig af de mindre Landbrugere, der tidligst kom med i Bevægelsen. Og dette er utvivlsomt rigtigt. Mangen Bonde har gennem Andelsmælkerierne faaet sit Syn udvidet og faaet et Indblik i Forhold, lige over for hvilke han før stod mistænksom og tilbageholdende. Men Betydningen heraf, f. Eks. for den kommunale Forvaltning, kan det maaske nok være

vanskelig at paavise, om end der er megen Grund til at antage, at den allerede kan gøre sig gældende paa mange Steder. Her skal kun paapeges, hvilken afgørende Betydning Andelsmælkerierne allerede har haft for Husmandssagen og for de fleste af de omtrent 100,000 Husmandsbrug i alle Landets Egne.

Hvor det i Kornsalgets Tid var vanskeligt at skaffe de rede Penge til Skatter og de mest nødvendige Udgifter i de smaa Hjem, og hvor det kun ved stor Sparommelighed var Konen muligt at sælge maaske for et halvt hundrede Kroner Smør af Mælken af et Par kummerlig ernærede Køer, dér modtages nu 6—800 Kroner om Aaret fra Mælkeriet foruden en betydelig Mængde Skummetmælk og Kærnemælk. Nu holdes der det dobbelte Antal Køer, og disse ernæres godt hele Aaret rundt. Nu sælges der 6—8 eller maaske 10—12 Slagtesvin aarlig. Lodden er kommen i god Gødningskraft, saaledes at den kan give smukke Afgrøder af Rodfrugter og Foder. Det betaler sig nu at opfodre ikke alene den hjemmeavlede Sæd, men ogsaa en Del Oljekager og andre Handelsfoderstoffer. Hønsenes Antal er blevet stærkt forøget. Der kan blive Gødning til Raadighed til Dyrkning af Frugt og Have-sager, og der kan nu være en aarlig Omsætning paa den lille Ejendom til et mange Gange saa stort Beløb som for 20 Aar siden, saaledes at der er bleven Mulighed for ved Flid og Paapasselighed at faa et ganske anderledes tilfredsstillende Nettoudbytte ud af Ejendommen end tidligere, samtidig med at denne nu gaar frem i Gødningskraft og sikker Ydeevne.

Vil man dernæst se paa de Tal, der kan give Oplysninger om de vigtigste herhenhørende

Tabel VI.
Danmarks Overskudsudførsel af:

Landbrugsaar	levende Svin	Flæsk og Skinker
	Stkr.	Pund
1880—85 gennemsnitlig.....	257,600	15,376,400
1885—90 —	117,729	46,340,000
1890—95 —	141,132	77,754,091
1895—1900 —	112	128,952,755
1900—1901.....	54	111,342,578
$\frac{1}{10}$ 1901— $\frac{30}{16}$ 1902 ($\frac{3}{4}$ Aar)...	÷ 122	97,481,370

Forhold, ligger det nær først at betragte hosstaaende Tabel VI over Danmarks Overskudsudførsel af levende Svin og Flæsk. Denne Tabel giver et meget oplysende Billede af, hvorledes Slagterivirksomheden har udviklet sig her i Landet i de sidste 20 Aar. — England lukkede helt for vore Svin, og Tyskland lagde ofte Hindringer i Vejen eller forbød helt Indførselen, og saa vare Landmændene alene henviste til private Slagtere og Slagterier, der selvfølgelig benyttede sig af Producenternes Forlegenhed for at komme af med Svinene. Da oprettedes i Løbet af faa Aar Andelssvineslagterier i Landets forskellige Egne, idet samtidig den tiltagende Mængde Mælk, der kom tilbage fra Mælkerierne, og billig russisk Rug og Byg og senere Majs gjorde det fordelagtigt for de mindre Landbrugere at udvide Svineholdet og Flæskeproduktionen.

Det første Andelsslagteri blev bygget 1887 i Horsens, og allerede to Aar senere vare lignende Virksomheder i Gang i Esbjerg, Kolding, Skjern, Odder, Odense, Faaborg, Slagelse og Holbæk, hvorhos et af de store Slagterier i Hamborg havde begyndt en

Virksomhed i Aalborg. — Og senere er der oprettet mange flere Slagterier — ja flere end det var ønskeligt.

Tabel VII.

Husdyrholdets Størrelse i det egentlige Danmark (i Tusinder).

Aar	Heste og Føl	Hornkvæg og Kalve	Faar og Lam	Svin og Grise	Geder	Høns
1837.....	325	855	1645	235	—	—
1861.....	325	1119	1752	301	—	—
1866.....	353	1194	1875	382	—	—
1871.....	317	1239	1842	442	—	—
1876.....	352	1348	1719	504	—	—
1881.....	348	1470	1549	527	9	—
1888.....	376	1460	1225	771	13	4592
1893.....	411	1696	1247	829	25	5856
1898.....	449	1743	1074	1179	32	8748

Hvorledes Svineholdet er tiltaget, ses af hystaaende Tabel VII over alle de hidtil her i Landet foretagne Kreaturtællinger. Det ses, at Faareholdet er aftaget jævnt i hele den sidste Menneskealder, medens Angivelserne for Svin og Grise særlig vise store Tal ved de tre sidste Tællinger, der ere foretagne i Andelsmælkeriernes Tid. — Det maa bemærkes, at Overskudsudførselens Stigning ikke er et paalideligt Maal for Produktionens Stigning, idet Forbruget utvivlsomt ogsaa er tiltaget, uden at man kan angive hvor meget, men Antallet af Svin og Grise ved Kreaturtællingen, der kun er en Angivelse af Bestandens Størrelse, er heller ikke et nøjagtigt Maal for Produktionens Størrelse nu i Sammenligning med en Del Aar tilbage; thi da

lod man Svinene blive ældre, inden de slagtedes; de voksede langsommere og bleve fodrede mindre godt og regelmæssigt. Begge Angivelser ere noget for smaa, og derfor har det Interesse ogsaa at sammenligne Antallet af de i forskellige Aar fødte Grise, hvorom Angivelse foreligger for de forud for hver Kreaturtælling gaaende Aar. Det kan saaledes oplyses, at medens der 1875 fødtes 609,208 Grise her i Landet og 1880 727,600 Grise, saa blev der allerede i 1887 født 1,255,429 Grise, altsaa en meget stærk Stigning samtidig med Andelsmælkeriernes Fremkomst. Der blev Brug for mange Grise til Forøgelse af Svineholdet, — og i 1897 blev der endog født 2,042,698 Grise, altsaa mere end tre Gange saa mange som i 1875.

Tabel VIII.

Bestanden af Hornkvæg
(i Tusinder).

Aar	Tyre, 2 Aar og derover	Stude, 2 Aar og derover	Kør	Ungkvæg under 2 Aar	Ialt Hornkvæg	Antal Tyre og Stude i Forhold til Kør
						pCt.
1837	1	—	578	—	855	12,3
1861	21	77	757	264	1119	12,8
1866	20	96	812	266	1194	14,2
1871	15	72	808	345	1239	10,6
1876	15	99	898	336	1348	12,8
1881	18	95	899	459	1470	12,5
1888	15	54	954	436	1460	7,3
1893	18	63	1011	604	1696	8,0
1898	15	34	1067	627	1743	4,7

Koholdets Størrelse ved de forskellige Kvægtællinger ses af hosstaaende Tabel VIII over Bestanden

af Hornkvæg. Ved Tællingen 1837 blev alle Kvier, Stude og Tyre, yngre end 3 Aar, regnet for Ungkvæg, idet Dyrene jo den Gang ernæredes daarligt og udviklede sig langsomt, hvorhos Tyre og Stude paa 3 Aar og derover blev talt sammen. Deres Antal var 70,967, medens der var 578,479 Kør og 205,280 Stkr. Ungkvæg under 3 Aar. — I Forhold til Antallet af Køerne udgjorde saaledes Antallet af Stude og Tyre den Gang i det egentlige Danmark 12,3 pCt. eller c. $\frac{1}{8}$, men i Jylland imellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{5}$, og i Aalborg Amt endog 39 pCt., i Thisted Amt 35 pCt., i Viborg Amt 36 pCt., i Ringkøbing Amt 24 pCt., men i Vejle, Skanderborg, Randers og Hjørring Amter kun 14—15 pCt., og i Aarhus Amt endog kun 5 pCt.

Interessant er det nu at se, at det samme Forhold imellem Antallet af Stude og Tyre og Antallet af Kør vedblev at bestaa omtrent uforandret, alt imedens Bestanden af Hornkvæg voksede, og først 1888, efter Andelsmælkeriernes Fremkomst, er der en stærk Nedgang i Studenes Antal. — Om det forholdsvis lille Antal af voksne Dyr og særlig af Stude i 1871 maa det bemærkes, at det uden Tvivl skyldes den tørre Sommer i 1868, som gav en saa lille Afgrøde, at man om Efteraaret maatte formindske Besætningerne og derfor slagtede fortrinsvis en Del Studekalve og unge Dyr, som ingen vilde købe, og som vilde være blevne voksne til Tællingen 1871, hvis man havde kunnet overvintre dem til 1869. — Endvidere kan det bemærkes, at den forbigaaende Stigning i 1893 i Antallet af Tyre og Stude formentlig skyldes en kortvarig og livlig Efterspørgsel fra England efter unge Dyr til Fedning, der foranledigede, at nogle Opdrættere antog,

at Studenes Tid vilde komme igen, og derfor lagde en Del Stude til; men 4de Februar 1892 kom det engelske Forbud mod fri Indførsel af klovbærende Dyr fra Danmark. De unge Stude kunde derfor ikke eksporteres og fik saaledes Lov til at blive voksne og senere fedede her i Landet.

Det er kun faa Herregaarde, der i de sidste 20 Aar er gaaet over fra Studehold til Kør, og det er ogsaa kun faa Herregaarde, der have forøget deres Kobestand i de sidste 20 Aar, idet de fleste allerede tidligere vare naaede til at have lige saa mange Kør som nu. Tilvæksten i Køernes Antal fra 1881 til 1898 skyldes næsten alene de mindre og de mindste Landbrugere, der efter Andelsmælkeriernes Fremkomst har lagt sig efter at forøge Mælkeproduktionen. Og betegnende for den Stilstand, der var i Udviklingen inden Andelsmælkeriernes Tid, er det, at Koantallet i Landet var meget nær det samme 1876 og 1881, medens dog Besætningernes Størrelse tiltog i disse fem Aar. Det var den Gang unge Fededyr, man søgte at producere, hvorimod man tidligere havde ladet Dyrene vokse langsommere og blive fedede i en noget ældre Alder.

Her skal ikke gøres noget Forsøg paa at opstille et Regnestykke angaaende, hvilken Fordel Landbruget har haft af at forøge sit Svinehold og sin Kobestand for at overgaa til Produktion af Fedevare i Stedet for Salg af Korn, Fedekvæg, Ungkvæg, Faar og Lam. Her skal kun med Henviisning til omstaaende Tabel IX over Overskudsindførselen af Kornvarer, Oljekager og Klid paapeges, at Danmark havde Overskudsudførsel af Korn indtil 1880—85, men senere har haft en stigende Overskudsindførsel af Korn, samtidig med at der

har været et stort Forbrug af Oljekager og Klid. — Skal der nævnes noget bestemt Aar, i hvilket Omslaget fra Kornudførsel fandt Sted, maa det være 1883—84, altsaa et Par Aar efter de første Andelsmælkeriers Oprettelse, just da Andelstanken begyndte at brede sig. — Den i de senere Aar meget betydelige Indførsel af Korn udgøres for en stor Del af Majs, i nogle Aar derimod for en Del af billig russisk Rug og Byg.

Tabel IX.

Danmarks Overskudsindførsel af Foderstoffer.

Landbrugsaar	Kornvarer, uformalede og formalede	Oljekager	Klid
	Tusinde Tdr.	Tusinde Pd.	Tusinde Pd.
1870—75 gennemsnitlig	÷ 2,480	—	—
1875—80 —	÷ 1,313	—	—
1880—85 —	1	50,521	102,647
1885—90 —	1,380	104,512	187,957
1890—95 —	2,599	150,009	183,156
1895—96.....	4,293	209,186	158,546
1896—97.....	2,425	231,263	146,651
1897—98.....	5,961	280,883	125,933
	Tusinde Pd.		
1898—99.....	1,208,180	289,180	127,147
1899—1900.....	1,249,677	412,896	98,593
1900—1901.....	999,599	431,587	67,340

Angaaende Brugen af Klid og Oljekager maa det bemærkes, at endnu 1878—79 var Overskudsindførselen kun 12,5 Mill. Pd. Oljekager og 11,3 Mill. Pd. Klid. Det varede derefter kun faa Aar, inden Kliden blev anvendt i ret stor Udstrækning som et udmærket Foder for Malkekvæg, men i de senere Aar har Brugen, som

Tabellen viser, atter været aftagende. Oljekager fandt derimod ikke saa hurtig udstrakt Anvendelse — det var i Begyndelsen fortrinsvis Hørføkager til Fedning og Rapskager i begrænset Mængde til Malkekøer — men efter som Aarene gik, lærte man at værdsætte mange andre Sorter Oljekager og navnlig Bomuldsfrøkager som meget fordelagtige at anvende ved Siden af Rodfrugter, og Tabellen viser, at Mængden af Oljekager er stegen stærkt i de senere Aar og endnu er stadig stigende.

Det er umuligt at opgøre blot med tilnærmelsesvis Nøjagtighed for hele Landet, i hvilken Grad Besætningernes Fodring er bleven forbedret i de sidste 20 Aar, men det er en Kendsgerning, hvad Tabellen over Indførselen af Korn, Oljekager og Klid ogsaa viser, at en betydelig Forandring har fundet Sted. Nu er det en stor Sjældenhed at se et sultfodret Kreatur, og noget af det bedste ved hele Udviklingen er just det, at Produktionen er stegen meget stærkere, end hvad Antallet af Køer angiver, idet alle de smaa Landbrugere hurtig have fundet deres Fordel ved at give hver enkelt Ko en meget bedre og mere ligelig Ernæring hele Aaret rundt, end hvad der før var Tilfældet. — Paa mange Steder er i Løbet af faa Aar det gennemsnitlige Mælkeudbytte af hver Ko blevet mere end fordoblet, og Interessen for Kvægets Forbedring ved Udvalg og god Opdrætning er bleven vakt, samtidig med at man har faaet Tillid til Sammenslutningernes Betydning paa mange forskellige Omraader, hvor den enkelte Mand ikke ene kan løse den Opgave, der ligger for.

Kvægavlsforeninger og Kontrolforeninger indeholde i sig, ligesom de tilsvarende Foreninger for

Hesteavl og et forbedret Svinehold og Fjerkræhold m. m. store Muligheder for Fremskridt, som der nu kan være Haab om at faa udnyttet til betydelig økonomisk Fordel, baade i Retning af forøget Indtægt og færre Tab og Skuffelser, — og ligesom Sultfodringen er ophørt i Staldene, saaledes kan nu Rovdriften forlades i Marken. Den forøgede Gødningsproduktion er en sikker Vej til at bringe Jorden i bedre Kultur, og jo bedre Fremgangen i Besætningens Ydeevne udvikler sig, desto mere fordelagtigt vil det blive for Landmanden at anvende Flid og Omhu paa at holde Jorden ren og fremelske store Afgrøder af Rodfrugter, Græs og andre Foderplanter.

Smørproduktionens Betydning for de øvrige Erhverv.

I det foregaaende er det paavist, i hvor høj Grad Smørproduktionen har haft Betydning for hele det danske Landbrugs Udvikling; men samtidig har Smørproduktionen ogsaa direkte eller indirekte været af stor Betydning for de fleste øvrige Erhverv her i Danmark. Fra de c. 2000 større Gaarde klages der vel bestandig over Landbrugets vanskelige økonomiske Stilling; men en glædelig Kendsgerning er det, at Flertallet af de c. 200,000 mindre Landbrugere, takket være Smørproduktionen, nu lever under bedre Vilkaar end tidligere, og det er berettiget at sige, at Rigtigheden af det gamle Ord »Naar Bonden har Penge, har alle Penge« i vor Tid er blevet bekræftet paa en for den danske Bonde baade smuk og ærefuld Maade.

Da Andelsmælkerierne bleve anlagte, hvilket just skete i de Aar, da de politiske Bølger gik højest, blev

der ofte udtalt Frygt for, at Mælkerierne vilde blive til Skade for Byerne og Byerhvervene, idet Bønderne nu ikke mere vilde komme til Byen hverken for at sælge Korn til Købmanden eller for at levere Smør omkring til Familjer og Næringsdrivende; men Forholdene have udviklet sig helt anderledes. Smørproduktionen har skabt en Omsætning og Virksomhed saa stor, at Virkningen spores i næsten alle Samfundslag, og aldrig have Byerne udviklet sig saa stærkt som i den sidste halve Menneskealder.

Først ligger det nær at paavise, at naar Andelsmælkerierne ved selve deres Oprettelse kostede 25—30 Mill. Kr., saa kom en væsentlig Del af dette Beløb Haandværkerne og Industrien til Gode, som rejste Bygningerne og monterede dem; men dernæst har Mælkerierne bestandig store Udgifter til Vedligeholdelser og Nyanskaffelser saa vel af Bygninger og Maskineri, som f. Eks. af Transportspande, Dritler, Kalk, Soda, Farve, Løbe, Tryksager m. m., der benyttes ved den daglige Produktion. Regnes dette til c. 4 Øre pr. Pd. Smør for de 120 Millioner Pund, som Overskudsudførselen alene beløber sig til, bliver det aarlig omtr. 5 Mill. Kr.

Andelsmælkerierne affødte som foran paavist Andelsslagterierne, der ogsaa have kostet mange Penge og som stadig give Arbejde til mange Mennesker. Den stærkt stigende Omsætning af Smør, Flæsk, Foderstoffer, Kul m. m. har ikke alene givet forøget Arbejde til Jærnbaner og Dampskibe og forøget Indtægt til en stor Del af Handelsstanden. Det er blevet nødvendigt at anskaffe nye Dampskibe og meget mere Jærnbane-materiel, hvorved baade Skibsværfter og Maskinfabriker

have faaet Arbejde. Moserne levere Tørv til en Del af Mælkeriernes Dampkedler. Og om det saa er baade de private og offentlige Skove, saa faa de en væsentlig Del af deres aarlige Indtægt ved at levere det bedste Bøgetræ til Dritlerne, der hver Uge sendes til England.

Hvor mange af Landets 1139 Bødkere, 75 Kobbersmede, 759 Blikkenslagere, 29 Blikvarefabriker, 210 Jærnstøberier og Maskinfabriker m. m., der for en større eller mindre Del af deres Arbejde staar i Forhold til Mælkerierne, lader sig kun vanskelig oplyse; men en Kendsgerning er det, at mange af disse Haandværkere og Industridrivende og Mælkerierne ere hinanden til gensidig Nytte. Forholdet har udviklet sig saaledes, at det kan sammenlignes med, hvad vi ofte ser i det daglige Liv. Et Par unge, energiske Folk kommer til en ny Egn og fæster Bo. Saa snart de viser sig som honnette Folk og gode Betalere, er der mange tjenende Aander, der tilbyder sig — i Begyndelsen med baade godt og daarligt Arbejde, som det kan træffe sig; men efterhaanden som de unge Folk komme til at udvikle Dygtigheden, faar Egnens Folk Respekt for dem. Arbejderen lærer, hvorledes Arbejdet kræves udført, og Haandværkeren lærer at tilfredsstille den gode Kundes Fordringer.

Da Mælkerierne begyndte, mødte Jærnstøberne med deres almindelige Støbejærnsvinduer, der ikke kunde lukkes op, Blikkenslagerne kom med nogle Spande og andre Sager, der dels ikke vare solide nok og dels ikke kunde gøres rene o. s. v. Men Smørproduktionen gjorde lidt efter lidt sine Krav til Renlighed, Styrke og god Konstruktion gældende, og — bemærkes maa det, at der er to særlige Forhold, der foranlediger,

at Smørproduktionen maa stille særlig store Fordringer til Haandværkere og Fabrikanter. Først foranlediger Kravet om Renlighed, at ethvert Spild af Mælk maa undgaas, ikke alene fordi det giver Tab, men endnu mere fordi ethvert Stænk af Mælk let fremkalder en Skimmelplet og daarlig Luft, som kan forringe Smørrets Kvalitet. Og dernæst lader Smørproduktionen sig ikke vel standse for Reparationers Skyld. Mælken fremkommer hver Dag og skal straks bearbejdes; følgelig skal Maskiners og Redskabers Holdbarhed være stor, eller Reparationerne maa kunne udføres uden Standsning af Produktionen.

Netop disse Smørproduktionens særlige Krav til gode og solide Varer har uden Tvivl bidraget til, at mange Fabrikanter og Haandværkere have benyttet sig af de foreliggende Erfaringer og ere blevne Specialister, saaledes at de, eftersom det danske Smørs Anseelse og Betydning steg, endog kunde finde Afsætning for deres Varer til Udlandet. Der udføres saaledes blandt andet Præparater, Farve, Løbe, Syrekulturer, Centrifuger, Kærner, Mælkeforvarmere, Pasteuriseringsapparater, Kontrolapparater, Vægte, Kølemaskiner, Transportspande, Remme, Drittelstaver med meget mere. Og medens den danske Industri iøvrigt kun undtagelsesvis kan konkurrere i Udlandet, er Mælkeribruget blevet et Omraade, paa hvilket danske Fabrikanter og Haandværkere kan skabe sig Afsætning til mange andre Lande.

I sin Helhed maa man sige, at Smørproduktionen har vist sig at være den solide Betaler, som saa vel Industrien som Haandværkerne og de store Banker og Sparekasser til enhver Tid gerne træde i Forbindelse

med og udføre Arbejde for; men hvor stor denne direkte Omsætning er, lader sig nu ikke opgøre.

Endnu vanskeligere er det med bestemte Tal at paavise, hvor stor indirekte Betydning Smørproduktionen har haft for hele Landets Handel, Industri og Haandværk derved, at Smørret stadig bringer kontante Penge ud blandt den store Landbostand og saaledes har foranlediget, at Landboerne lidt efter lidt forandre deres Levevis og faa talrige Fornødenheder, der tidligere kun kendtes i Byerne. Om dette Forhold vil der vel altid være delte Meninger. Nogle kalde det et Gode, som andre kalde et Onde. Men en Kendsgerning er det, at i den sidste halve Snes Aar er Forbruget af Industriens og Haandværkets Produkter tiltaget stærkere omkring paa Landet end nogen Sinde tidligere. Som Vidnesbyrd i saa Henseende vil jeg indskrænke mig til at pege paa to Forhold; det ene er de mange nye Stationsbyer med alle Slags Haandværkere og Udsalg af de mest forskellige Industrivarer, og det andet er det store Antal Cykler og Cyklereparationsværksteder, der nu ses i alle Landets Egne. For 30 Aar siden var det ingenlunde enhver Bondekarl, der havde et Par Støvler. Han gik med Træsko eller om Sommeren barbenet for at spare Strømperne, — nu har en Mængde Karle og adskillige Dreng og Piger hver sin Cykle.

Den hurtige Udvikling og de mange Forandringer i Landboernes Levevis kan vel foranledige nogen Betænkelse; men en Kendsgerning er det, at Udviklingen er til Stede. Smørproduktionen har skaffet Pengene eller har i hvert Fald foranlediget den stærke Stigning i Omsætningerne, og Industri og Haandværk har faaet en betydelig forøget Kundekreds.

Til Foredraget knyttede sig en kort Diskussion, der i det væsentlige drejede sig om Mulighederne for Afsætning af dansk Ost paa fremmede Markeder, særlig i England.

Overfor Foredragsholderens Paavisning af, at det ikke vilde kunne nytte at forsøge paa at udvikle vor Osteproduktion til en Eksport-Industri for derved at formindske vor Smørmængde, gjorde Regeringskonsulent Rudolf Schou gældende, at Erfaringen dog syntes at pege i modsat Retning; i de senere Aar solgtes der et stigende Kvantum dansk Ost i England. Taleren vidste, at et enkelt Firma i London forhandlede betydelige Partier dansk Ost, og denne Forretning trives hele Aaret igennem, undtagen i Juli og August Maaneder.

Konsulent Bøggild indrømmede Rigtigheden af det anførte, men det betød i Virkeligheden ikke saa meget. Englænderne foretrak at spise engelske Oste, og naar der dog i den sidste Tid kunde sælges en Del af dansk Tilvirkning, var Grunden hertil at søge i rent midlertidige Forhold; bl. a. var den engelske Osteproduktion gaaet noget tilbage paa Grund af det stigende Mælkesalg til Byerne. Hertil kom, at baade den hollandske og den kanadiske Ost i det sidste Aar havde været tilført det engelske Marked i noget aftagende Mængde, saa at det ikke var underligt, at London kunde aftage et lille Kvantum dansk Ost. Men heraf maatte man ikke slutte, at den danske Osteeksport lader sig udvikle til noget betydeligt. Vi indføre til England Smør for ca. 9 Mill. £ aarlig; men Englands hele Indførsel af Ost har kun en Værdi af ca. 6 Mill. £; en væsentlig forøget Indførsel af dansk Ost vilde ganske oversvømme det engelske Marked, og de Priser, der betales for Ost i England, ere i Forvejen saa lave, at danske Mejerier ikke kunne nøjes dermed.